

ПРОБЛЕМА АНАЛІЗУ І КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Швець Є.Я., Турба М.М., Швець Д.Є. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті розглянуто проблеми створення ефективної системи аналізу і контролю якості освіти у ВНЗ на основі освітніх моніторингових технологій. Проблема аналізу та контролю якості освіти розглядається в контексті виконання завдань Болонського процесу; проаналізовано складові системи контролю якості на основі моніторингових досліджень; приведені рекомендації щодо впровадження системи аналізу та контролю якості освіти в практику діяльності ВНЗ.

Ключові слова

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС, ЯКІСТЬ ОСВІТИ, АБИТУРІЄНТ, СТУДЕНТ, СПЕЦІАЛІСТ, МАГІСТР, ВИПУСКНИК, ФАХІВЕЦЬ, КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ, ОСВІТНІЙ МОНІТОРИНГ, СТАНДАРТ

Вступ

Державна програма розвитку вищої освіти на 2005/2007 р.р. ставить завдання адаптації освіти до соціально орієнтованої економіки, інтеграції до міжнародного освітнього простору, розширення доступу громадян до вищої освіти та підвищення її якості.

Напрями практичної реалізації завдань Болонського процесу, у тому числі щодо формування єдиного ринку кваліфікованої робочої сили в Євросоюзі, будуть визначатися реалізацією наступних реформ [1]:

– формування узгодженої дворівневої системи вищої освіти (бакалавр-магістр) із перспективою надбудови її третім рівнем (доктор філософії);

– значного підвищення якості освіти, що має забезпечити випускникам конкурентоспроможність на всіх ринках праці, формування навичок до самостійної роботи, необхідних для навчання протягом життя;

– забезпечення прозорості й зрозумілості кваліфікацій (дипломів) і обсягів підготовки за рахунок упровадження загальноєвропейської системи перенесення та накопичення кредитів.

За п'ять років Європа значно просунулася до цілей, сформульованих у Болоньї. Чимало зроблено і в Україні: Міністерство освіти і науки затвердило відповідну програму дій, у ВНЗ впроваджуються кредитна система й модульний принцип організації навчального процесу та контролю знань студентів, досить активно йде інформаційно-роз'яснювальна кампанія тощо. Однак попереду велика робота з удосконалення нормативної бази освіти, зміцнення матеріально-технічної бази навчання, поглиблення міжнародної співпраці, узгодження критеріїв, форм і методів моніторингу якості

освіти, прискореного впровадження інноваційних освітніх технологій і стимулювання самостійної роботи студентів [2].

Успіху зазначених реформ можна досягти, виходячи з розуміння того, що ключовою їх ланкою є забезпечення високої якості освіти з урахуванням тенденцій, які домінують у світі.

Мета статті:

- проаналізувати проблеми аналізу контролю якості вищої освіти;
- визначити поняття «якість вищої освіти»;
- обґрунтувати основні напрямки оптимізації якості вищої освіти.

Обговорення проблеми

Проблема якості вищої освіти є багатовимірною категорією, що охоплює всі характеристики освітньої діяльності, і її вирішення значною мірою залежить від системності у вирішенні поставлених завдань. Системи контролю якості мають відповідати визначеним міжнародним нормам та правилам і стати важливим засобом вирішення загальних проблем економічного та соціального розвитку.

Мета, що постає, зокрема, перед галуззю освіти, передбачає аналіз особливостей управління якістю послуг та окреслення кола необхідних дій під час формування системи управління якістю освітніх послуг для ВНЗ України; сьогодні перед ними, як і перед будь-якими іншими організаціями, постає питання адаптації до змін соціально-економічної ситуації в державі, випередження певних процесів та формування їх сутності і кадрового забезпечення. В цих умовах удосконалення роботи ВНЗ за допомогою системи якості має реальне, практичне значення [3].

Якість вищої професійної освіти - поняття доволі широке і тому його визначенню присвячено значну кількість досліджень. Зокрема, у Всесвітній декларації стосовно освіти, прийнятій у Ліоні на міжнародній конференції з вищої освіти в 1998 р., якість вищої освіти визначається як багатоаспектне поняття, що охоплює всі сторони діяльності ВНЗ: навчально-методичні програми, навчальну і науково-дослідну роботу, професорсько-викладацький колектив і студентів, навчально-матеріальну базу, ресурси і ін.

В різних науках існує кілька підходів до визначення змісту поняття якість освіти. Деякі вчені це поняття розглядають як умову і показник рівня соціально-економічного розвитку суспільства, що передбачає досягнення відповідності між характером навчання спеціалістів і національними, а також міжнародними стандартами професійного навчання, в яких висвітлені вимоги сучасної практики та потенційних роботодавців. Часто під якістю освіти розуміють відповідність продуктів освіти очікуванням кожної окремої особистості і суспільства загалом.

Подолати протиріччя в підходах певною мірою вдалося вченим, які запропонували розглядати "якість", з одного боку як соціальну категорію, що відображає ступінь задоволення індивідуального або суспільного споживача, з іншого – як результат педагогічної діяльності освітнього закладу. Філософ А.І. Субетто висловив цю ідею як принцип теорії якості [4].

Найбільш складно дати визначення якості освіти з позиції особистісно-орієнтованого підходу, оскільки існує низка теорій особистості і практично не можливо підрахувати "ступінь відповідності" запланованим показникам. Однак все більше дослідників пріоритетним вважають розвиток людини як особистості в процесі навчання; з цієї точки зору, якість освіти передбачає не лише добре засвоєння деякого обсягу знань із визначених предметних сфер, а й формування вільної, гуманної, духовної, творчої особистості [5].

За міжнародним стандартом ІСО–9000, що регламентує поняття якості будь-якої продукції та послуг, під категорією «якість освіти» розуміють сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, завдяки яким задовольняються освітні потреби споживачів освітніх послуг – студентів, їхніх батьків, роботодавців та суспільства загалом.

Вся міжнародна і вітчизняна практика свідчить про необхідність створення системи аналізу і контролю якості, що ґрунтується на результатах наукових досліджень, досвіді навчально-педагогічної роботи та на усталених традиціях. При цьому, як писав Едвард Демінг, вирішення проблеми якості на 85% залежить не від людей, а саме від системи управління якістю [6].

Системний підхід до створення системи аналізу і контролю якості реалізується у вигляді створення стандартизованих систем менеджменту якості, що є сукупністю задокументованих методик та засобів планування, забезпечення і контролю якості, виконаних спеціально призначеним структурним підрозділом чи запрошеною спеціалізованою організацією.

Першим етапом створення системи аналізу і контролю якості є вибір основних методологічних підходів, в ході виконання якого формується склад елементів системи управління якістю освітніх послуг, наприклад, на основі відомої системи TQM та стандартів ІСО-9000:

1) Прийняття керівництвом ВНЗ рішення про створення системи контролю якості згідно з концепцією і вимогами стандартів.

2) Створення робочої групи (лабораторії) і призначення керівника з достатніми адміністративними повноваженнями.

3) Підготовчий період: ознайомлення зі стандартами та їх вивчення; визначення моделі системи якості; розробка структури системи якості та розподіл відповідальності за елементами; розробка політики якості.

4) Проведення аналізу діяльності ВНЗ на відповідність рекомендаціям і вимогам стандартів.

5) Планування системи якості: визначення ризиків проекту системи якості; створення програми проекту системи якості; визначення механізму контролю та корегування програми.

6) Розробка документації: визначення структури та ідентифікації документів; нариси схем і блок-схем процесів; аналіз і корегування нарисів процесів; розробка процедур процесів.

7) Впровадження системи аналізу і контролю якості;

8) Визначення ефективності процедур і системи якості: проведення внутрішнього аудиту; аналіз системи якості; проведення затвердження системи якості.

Дослідження якості освіти можна здійснювати у рамках моніторингу освіти. У сучасній науково-методичній літературі немає єдиного підходу до класифікації моніторингу в освіті, під моніторингом якості найчастіше розуміють комплексну систему спостережень за станом системи освіти та змінами, що відбуваються в ній та в її окремих елементах; оцінювання підсумкової атестації студентів відповідно до навчального плану; систематичне вивчення якості освіти на загальнодержавному, регіональному, муніципальному, вузівському рівнях [7].

Залежно від мети розрізняють інформаційний моніторинг (збір, накопичення, систематизація, поширення інформації), базовий моніторинг (виявлення нових проблем до їх усвідомлення на рівні управління), проблемний моніторинг (виявлення нагальних з погляду управління. відомих закономірностей та процесів), управлінський моніторинг. (відстеження і оцінка ефективності управління); за засобами здійснення - педагогічний, соціальний, психологічний, медичний, екологічний, демографічний моніторинг тощо.

Стосовно вищої школи виділяють моніторинг за цілями освіти (стратегічний, тактичний, оперативний), за етапами навчання (вхідний, поточний, підсумковий), за частотою проведення спостережень (разовий, періодичний, систематичний), за рівнем охоплення об'єкта спостереження (локальний, вибірковий, суцільний), за глибиною охоплення об'єкта (індивідуальний, груповий, фронтальний), за організаційними формами (зовнішній та взаємоконтроль, самоаналіз) тощо [8]. Впровадження освітніх моніторингових технологій наразі стає можливим завдяки суттєвому підвищенню рівня інформаційного забезпечення в більшості вищих навчальних закладів і спроможне забезпечити суттєве підвищення рівня знань про якість освіти та підвищення. .оперативності. .і якості . інформаційного обслуговування користувачів усіх рівнів на основі:

– довгострокових систематичних спостережень за станом якості освіти;

- систематичного аналізу стану якості освіти та прогнозування його змін;
- інформаційного обслуговування МОН України, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Реалізація моніторингових технологій передбачає:

- вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду оцінювання якості в освітній галузі і створення на основі цього системи критеріїв якості освіти, розробки принципів і методів освітнього тестування, розробки критеріїв навчальних досягнень студентів та критеріїв якості випускників ВНЗ;
- проведення соціологічних досліджень, спрямованих на вивчення соціального та освітнього середовища; аналіз якості функціонування системи освіти на всіх рівнях, виявлення факторів, які впливають на освітній процес і його результати, прогнозування можливих ситуацій розвитку освіти;
- навчання педагогічних та управлінських кадрів методів об'єктивізації засобів контролю, інтерпретації та використання в роботі результатів моніторингових досліджень.

Основною складовою системи моніторингу якості вищої освіти є діагностика. Система діагностики якості навчального процесу повинна базуватися, з одного боку, на показниках довузівської підготовки студентів (атестат, диплом молодшого спеціаліста тощо) та результатах вхідного контролю з дисциплін молодших курсів навчального плану; з другого боку, на об'єктивних даних щодо базової освіти та професійної кваліфікації професорсько-викладацького складу кафедр ВНЗ і результатах систематичних опитувань студентів за анкетами на зразок рекомендованої свого часу МОН України «Навчальний предмет очима студента». Зрозуміло, що узагальнені результати моніторингу й опитувань повинні знаходити відображення в засобах масової інформації ВНЗ (стінних газетах, «багатотиражках», Web-сайтах).

На основі аналізу даних системи моніторингу якості повинна бути розроблена комплексна довгострокова програма підвищення якості навчального процесу, реалізація якої триватиме до передбаченого Болонською декларацією терміну формування єдиного європейського освітянського та наукового простору (2010 р.); ця програма повинна охоплювати всі складові якості освітнього процесу, які залежать від ВНЗ: підбір і виховання науково-педагогічних кадрів, удосконалення навчально-методичного забезпечення, впровадження інноваційних освітніх технологій, розвиток матеріально-технічної і лабораторної бази, контроль якості навчання, стимулювання успішності студентів, організація розподілу та працевлаштування випускників.

Необхідність постійного моніторингу і оцінки рівня якості освітянської системи визнає більшість керівників і фахівців вищої освіти. Дії щодо моніторингу якості освіти сприймаються як першочергові кроки, що сприяють мобілізації внутрішніх ресурсів і покращанню сукупності показників, які характеризують всю багатогранну освітянську систему.

На другому етапі створення системи аналізу і контролю якості аналізується галузь освітніх послуг та визначається коло конкурентних ВНЗ з їх загальними характеристиками, на основі чого можна зробити висновок про стан і якість даних послуг в Україні. Серед таких характеристик можна виділити:

- рівень професійної підготовки студентів;
- наявність інноваційних підходів до навчального процесу;
- ступінь методичного забезпечення навчального процесу;
- стан кадрового забезпечення навчального процесу;
- матеріально-технічна забезпеченість ВНЗ тощо.

Під час діагностики конкурентних позицій найближчих конкурентів (навчальних закладів з аналогічними характеристиками) особливу увагу слід приділяти конкурентним перевагам цих ВНЗ, їх нововведенням та відповідності новацій вимогам суспільства.

Існує певна ієрархія вимог ринку, деякі з яких (порогові) достатньо задовольнити на рівні мінімальних стандартів, інші (диференціюючі) – які виділяють дану послугу із загальної маси і надають конкурентні переваги, необхідно вміти вирішувати на більш високому рівні. В загальному вигляді це можуть бути чинники за видом діяльності, за нововведеннями, фінансовими та кадровими питаннями, з інформаційного та методичного спрямування тощо.

Оцінюючи перспективи розвитку галузі шляхом аналізу існуючих та потенційних конкурентів, можна спрогнозувати майбутнє становище в галузі. Знання ймовірних ходів конкурентів, їхня здатність реагувати на зміни дає підстави для висновків щодо діяльності того чи іншого навчального закладу. Як результат - оцінюється ситуація в галузі і прогнозується її майбутнє.

Третій етап створення системи якості – рейтинговий аналіз ВНЗ – не є обов'язковим, але він дає змогу визначити в короткий термін престиж даного закладу в цілому або рівень закладу за окремими суттєвими характеристиками.

Після закінчення підготовчої роботи система управління якістю потребує визначення взаємопов'язаних функцій, які необхідні для забезпечення якості:

1. Прийняття рішення про роботу в сфері підвищення якості послуг.
2. Визначення потреб споживачів і розробка системи показників визначення ступеня задоволення їх пропонованими послугами.
3. Стратегічне планування діяльності в освітній сфері.

4. Організація залучення усіх співробітників до процесу підвищення якості послуг закладу.
5. Підготовка персоналу.
6. Визначення системи мотивації.
7. Розробка і впровадження інформаційної системи.
8. Розробка нормативних документів.

Весь перелік функцій має бути розподілений між структурними підрозділами навчального закладу з визначенням відповідальних за результати роботи за окремими напрямками, тобто в процесі проведення планування в управлінні якістю аналізуються вимоги до якості освітньої послуги та роботи ВНЗ в цілому, а також визначаються шляхи задоволення цих вимог.

Окрема увага приділяється питанням розробки документації за системою якості та визначення вимог (у вигляді стандарту ВНЗ) до освітньої послуги в закладі, які включають: загальні відомості про дану систему, перелік напрямів діяльності, що оцінюються з позиції якості з окресленням безпосередніх виконавців, вимоги якості за кожним напрямом діяльності, а також порядок роботи за сформованою системою управління якістю.

До очевидних негативних моментів впровадження системи контролю якості можна віднести додаткові витрати з бюджету ВНЗ та додаткове навантаження на співробітників; реальна ефективність сформованої системи контролю якості може бути розрахована після оцінки всіх ризиків.

Позитивний вплив впровадження системи управління якістю освітніх послуг у ВНЗ на діяльність закладу повинен зумовити:

- розуміння співробітниками необхідності покращення якості своєї роботи;
- поліпшення умов навчання студентів;
- забезпечення поліпшення фахової підготовки;
- синхронізування розвитку ВНЗ із розвитком суспільства;
- підвищення рівня наукового розвитку;
- загальний розвиток освітніх послуг;
- підвищення рівня (іміджу) ВНЗ;
- підвищення якості співпраці на міжнародному рівні;
- підвищення конкурсу на вступних іспитах;
- збільшення можливостей використання кращого досвіду інших ВНЗ;
- додаткове фінансування;
- створенню більш сприятливих умов використання інноваційних технологій;
- випуск більш кваліфікованих спеціалістів;
- підвищення ефективності діяльності ВНЗ в цілому.

Висновки

Для адаптації освіти до соціально орієнтованої економіки та практичної реалізації завдань Болонського процесу, у тому числі щодо формування єдиного ринку кваліфікованої робочої сили в Євросоюзі, необхідне створення ефективної системи аналізу і контролю якості освіти у вищих навчальних закладах.

Упровадження такої системи якості освіти буде сприяти загальному розвитку освітніх послуг, підвищенню іміджу ВНЗ, створенню більш сприятливих умов використання інноваційних технологій, випуску більш кваліфікованих спеціалістів, підвищенню ефективності діяльності ВНЗ в цілому. Основою системи аналізу і контролю якості можуть стати освітні моніторингові технології.

Перспективи подальшого наукового розвитку:

- ✓ створення ефективної системи аналізу і контролю якості освіти у Запорізькій державній інженерній академії.

Джерела

1. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонья, 1999 // Болонський процес: Документи. – К., 2004.
2. Кремень В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співробітництво // Вища школа. – 2003. – № 6.
3. Кремень В. Доповідь // Освіта України. – 2002. – № 47. – 14 черв. – С.2.
4. Субетто А.И. Квалитология образования. – СПб-М., 2000. – С.7.
5. Бондаренская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированого образования // Педагогика. - 1997. - № 4. – С. 11-17.
6. Викторова Л.Г. О педагогических системах. – Красн-к, 1989. – 101 с.
7. Забродська Л., Чернишова Є. Інформаційно-комунікаційні технології управління сучасним закладом освіти // Освіта і управління. - 2002. - Т. 5.- № 2.
8. Шишов С.Е., Кальней В.А....// Школа: Мониторинг качества образования. - Москва: Лед. общ-во России, 2000. - 320 с.

Стаття надійшла 15.11.2005 р.